

І.С. ВОЙТЕНКО

Ірина Сергіївна Войтенко, кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника кафедри Університету державної фіскальної служби України

БАНКІВСЬКІ КРЕДИТНІ КАРТКИ ЯК ЗАСІБ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА

Серед усього масиву кримінальних правопорушень у банківській сфері особливе місце належить шахрайству. Останнім часом в Україні шахрайство набуло поширення й характеризується зміною видів, форм та способів, зокрема, поширеним стає такий його вид, як шахрайства, які вчиняються із залученням банківських кредитних карток.

Шахрайство з платіжними картками як серйозна проблема виникла в нашій державі ще у 1990-ті роки. Цей вид посягань вирізняється деякими специфічними рисами, які ускладнюють розслідування. Зокрема, шахрайство з платіжними картками – кримінальне правопорушення, яке майже завжди відбувається без застосування насильства; шахрайство може маскуватися під порушення законних правочинів; шахрайськими способами з платіжними картками особи можуть вчиняють інші кримінальні правопорушення; шахрайство з платіжними картками – кримінальне правопорушення, під час якого потерпілі, як правило, або не бачать злочинця, або злочинець, знаючи про можливість фіксування технічними засобами, здійснює маскування своєї зовнішності з метою недопущення його ідентифікації.

У сучасній банківській практиці усе частіше зустрічаються випадки шахрайських дій з використанням викрадених, підроблених банківських платіжних карток, а також зчитаної інформації з цих карток тощо.

Наприклад, прокуратура Івано-Франківської області скерувала до суду обвинувальний акт у кримінальному провадженні щодо 25-річної мешканки м. Києва, яка використовуючи підроблені платіжні картки заволоділа понад 35 тис. грн. клієнтів одного із банків¹. Чи за вироком Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 12 травня 2016 р. було визнано винною особу у шахрайстві, що вчиняються з використанням кредитних карток, за допомогою виготовлення підробленого паспорта громадянина України². Подібні рішення були прийняті Київським районним судом м. Харкова від 22 квітня 2016 р.³, Шевченківським районним судом м. Києва від 20 квітня 2016 р.⁴ та іншими судами.

Таким чином, дослідження особливостей предмета шахрайств, які вчиняються з використанням банківських кредитних карток, так само як і особливостей процесу розслідування та розкриття цих кримінальних правопорушень, є на сьогодні актуальним питанням.

Метою статті є аналіз теоретичних та практичних положень щодо визначення банківських кредитних карток як предмета шахрайства.

Щодо предмета кримінального правопорушення (а саме злочину) у юридичній літературі сформульована низка концепцій. Можна погодитись із поглядом, який висловлюють А.А. Музика та Є.В. Лашук, згідно з яким предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється злочинне діяння⁵.

У контексті цієї роботи нам важливо проаналізувати саме такий предмет шахрайств, як банківські кредитні картки, зокрема, виділити функції карток, їх види та визначити важливий для злочинця зміст картки.

Відповідно до п. 1.27 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2346-III платіжна картка – це електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором⁶.

Платіжна картка як платіжний засіб виконує різні функції, проте основною є функції ідентифікації та руху (переказу) коштів, при цьому можна назвати такі, як функція обміну даними, моніторинг інформації про наявність коштів, списання коштів, здійснення інших фінансових операцій.

Ідентифікованою вважається особа, чия особистість визначається прямо чи опосередковано, зокрема, через ідентифікаційний номер або один чи декілька елементів фізичної, фізіологічної, психічної, економічної, культурної або соціальної тотожності⁷.

Отже, ідентифікація власника (користувача) картки – це заходи, пов'язані з установленням цієї особи, які полягають у порівнянні та ототожненні даних з використанням візуальних, електронних та інших засобів.

Згідно з п. 1.27 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» переказ коштів – це рух певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому у готівковій формі. Ініціатор та отримувач можуть бути однією і тією ж особою. Цей же пункт оперує таким терміном,

як «неналежний переказ» – це рух певної суми коштів, внаслідок якого з вини ініціатора переказу, який не є платником, відбувається її списання з рахунка неналежного платника та/або зарахування на рахунок неналежного отримувача чи видача йому суми переказу в готівковій чи майновій формі.

Щодо видів карток як предметів шахрайства, то одну з найбільш розширених класифікацій карток (карт) пропонує С.Й. Гонгало: 1) за матеріалом, з якого вони виготовлені: паперові (картонні); пластикові (найбільш поширені); металеві; 2) за способом запису інформації на карту: графічний запис; ембосування; штрих-кодування; кодування на магнітній смужці; чип або мікросхема; лазерний запис; 3) за загальним призначенням: ідентифікаційні; інформаційні; розрахункові (для фінансових операцій); 4) за емітентами: банківські (універсальні) карти; приватні карти⁸.

М.М. Панов саме платіжні картки поділяє на такі види: 1) дебетові; 2) кредитові; 3) емітовані членами внутрішньодержавних платіжних систем; 4) емітовані членами міжнародних платіжних систем; 5) особисті; 6) корпоративні; 7) емітовані іноземними небанківськими установами⁹.

Кредитна картка – це іменний платіжно-розрахунковий документ, виданий банком, фінансовою або іншою установою клієнту для оплати необхідних товарів, робіт та послуг, придбаних у кредит. На відміну від дебетової кредитна картка не завжди пов'язана з реальним рахунком у банку.

За кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти (ч. 1 ст. Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р.¹⁰). Банківський кредит надається суб'єктам кредитування всіх форм власності в тимчасове користування на умовах, передбачених кредитним договором; основними з них є забезпеченість, повернення, строківість, платність та цільове направлення. Виділяють такі основні форми банківського кредиту: комерційний, лізинговий, іпотечний, споживчий, бланковий, консорціумний, товарний та інші¹¹.

Отже, якщо з усієї різноманітності платіжних карток виділити як предмет шахрайства саме банківські кредитні картки, можна визначити ознаки, які відрізнятимуть їх від інших карток як платіжних засобів:

- банківська кредитна картка є ідентифікаційною, на відміну від карток, які не здійснюють процес ідентифікації особи;
- банківська кредитна картка є розрахунковою – на відміну від дисконтних, бонусних карток, карток знижок тощо;
- банківська кредитна картка видана банківськими установами – на відміну від карток, які можуть бути видані іншою фінансовою установою, іншою юридичною особою;
- банківська кредитна картка створена та видана для здійснення саме банківських операцій;
- банківська кредитна картка є саме кредитною, а не дебетовою.

Особливістю банківських кредитних карток є також те, що на відміну, наприклад, від випадків, коли злочинець заволодіває шляхом обману комп'ютерною технікою, дорогими відеокартами, які самі по собі можуть бути доволі дорогими, сама банківська кредитна картка як матеріальний предмет для шахрая не має цінності – важливим є інформація, яка знаходиться на картці, а також, у більшості випадків, кошти.

Варто зазначити, що за нинішніх умов такий вид товару, як інформація, і вартість його може бути дуже високою. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ (в редакції Закону України від 13 січня 2011 р. № 2938-VI)¹² інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Оскільки сучасний обсяг наявної інформації не дає змоги використовувати для її збереження звичайні матеріальні носії, то в епоху НТР їх замінюють електронні носії. На банківських кредитних картках зберігається інформація, яка містить відомості, у тому числі ті, що становлять банківську таємницю та, в основному, персональні дані – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, і які підпадають під дію та захищаються Законом «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. № 2297-VI¹³.

Таким чином, інформацію на кредитних картках, яка містить банківську таємницю та персональні дані, варто віднести до предмета шахрайства.

Щодо грошей (грошових коштів) на банківських кредитних картках, то відповідно до ст. 192 ЦК України законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом (введення в дію нового Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII¹⁴ відбудеться 7 лютого 2019 р.).

На кредитній пластиковій картці знаходиться електронний пристрій – чип, який використовується для зберігання електронних грошей (п. 1.3 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 4 листопада 2010 р. № 481¹⁵).

Отже, також (найчастіше) предметом шахрайств, що вчиняються з використанням кредитних карток, виступають грошові (кредитні) кошти потерпілого, та заволодіння якими стає можливим саме завдяки використанню банківських кредитних карток.

У контексті дослідження банківських кредитних карток як предмета шахрайства потребує розгляду також питання про право на майно, яке може бути підтверджене з допомогою цих карток.

П.С. Берзін констатує, що засобами обману при шахрайстві можуть виступати різні предмети матеріального світу, які володіють властивостями повідомляти неправдиву інформацію¹⁶. І. Колесник також вважає,

що предметом безпосереднього заволодіння при шахрайстві є чуже майно, з котрим злочинець вступає у взаємодію¹⁷.

Проте, як зазначає М.Й. Коржанський, предметом шахрайства може бути не тільки майно, а й право на нього (право вимагати виконання зобов'язань, документи, які дають право на отримання майна тощо)¹⁸.

В.Ю. Шепітько також вказує, що предметом шахрайства може бути не тільки індивідуальне (приватне) майно, а й право на таке майно (наприклад, заволодіння шляхом шахрайства такими документами, що надають право вступити у спадщину, отримати майно за заповітом, вимагати виконання майнових зобов'язань та ін.¹⁹.

Подібні погляди і М.В. Салтевського, що предметом злочинного посягання служать не тільки майно і право володіння їм, а також певні блага, дії на користь (знищення боргової розписки, прийняття на роботу з високою оплатою, примушування до видачі певного документа-довідки, доручення тощо). В кожному разі механізм такого злочину складний і своєрідний, залежить від предмета злочинного посягання, обставин, що складаються, і особистих якостей шахрая²⁰.

Разом із тим, розглядаючи ознаки предмета шахрайства, О.В. Смаглюк аргументує висновок, що право на майно не може виступати предметом цього злочину. Так, пластикові картки, як і лотерейні квитки, талони на отримання пально-мастильних матеріалів, абонементні книжки, проїзні та єдині квитки на проїзд у транспорті та інші подібні документи можуть бути предметом розкрадання, оскільки виконують роль грошового еквівалента і засвідчують оплату за визначені послуги. Такі документи набуваються у відповідних організацій за встановлену плату і, таким чином, мають номінальну вартість. Документи, які відіграють роль еквівалентів матеріальних цінностей або грошових сум, відносяться до майна у вигляді речі. У разі заволодіння шляхом обману, зловживання довірою документами, які не відіграють такої ролі, наприклад, накладні або доручення на отримання майна, за умови доведеності мети – одержання майна за такими документами, то вчинене слід кваліфікувати за сукупністю викрадення документів (ст. 357 КК) і готування до вчинення шахрайства (ч. 1 ст. 14, ст. 190 КК)²¹.

Проте, на наш погляд, право на майно може та виступає в певних випадках предметом посягання при шахрайствах, що вчиняються з використанням банківських кредитних карток. Адже право на майно – це можливість третьої особи користуватися, володіти, розпоряджатися чужим майном, у нашому випадку – майном потерпілого.

Аналіз банківських кредитних карток як предмета шахрайства дав змогу зробити певні висновки.

Якщо з усієї різноманітності платіжних карток виділити як предмет шахрайства саме банківські кредитні картки, можна визначити ознаки, які відрізнятимуть їх від інших карток як платіжних засобів: банківська кредитна картка є ідентифікаційною, на відміну від карток, які не здійснюють процес ідентифікації особи; банківська кредитна картка є розрахунковою – на відміну від дисконтних, бонусних карток, карток знижок тощо; банківська кредитна картка видана банківськими установами – на відміну від карток, які можуть бути видані іншою фінансовою установою, іншою юридичною особою; банківська кредитна картка створена та видана для здійснення саме банківських операцій; банківська кредитна картка є саме кредитною, а не дебетовою.

Особливістю банківських кредитних карток як предмета шахрайства є також те, що сама картка як матеріальний предмет для шахрая звичайно не має цінності. Важливим є інформація, що знаходиться на картці, тому інформацію на кредитних картках, яка містить банківську таємницю та персональні дані, варто віднести до предмета шахрайства. Найчастіше предметом шахрайств, що вчиняються з використанням кредитних карток, виступають грошові (кредитні) кошти потерпілого, та заволодіння якими стає можливим саме завдяки використанню банківських кредитних карток.

Предметом шахрайства може бути не тільки майно, а й право на певне майно – можливість користуватися, володіти та розпоряджатися відповідним майном. Така можливість суб'єктом шахрайства може бути придбана шляхом незаконного оформлення доступу до відповідних документів, інформаційних носіїв, у тому числі й до кредитних карток, які встановлюють право на майно або звільняють від зобов'язань майнового характеру.

¹ Менів А. На Прикарпатті за шахрайство з платіжними картками судитимуть 25-річну киянку / А. Менів // Галицький кореспондент. – 2015. – 2 жовтня : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gk-press.if.ua/na-prykarpatti-za-shahrajstvo-z-platizhnymu-kartkamy-sudytymut-25-richnu-kyuanku/>

² Вирок Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 12 травня 2016 р. Справа № 266/887/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57620202>

³ Вирок Київського районного суду м. Харкова від 22 квітня 2016 р. Справа № 640/11792/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57338646>

⁴ Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 20 квітня 2016 р. Справа № 761/32592/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57302712>

⁵ Музика А.А. Предмет злочину : теоретичні основи пізнання : моногр. / А.А. Музика, Є.В. Лашук. – К. : Видавець ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 192 с. – С. 166–167.

⁶ Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.

- ⁷ Базанов О. До питання реєстрації, ідентифікації фізичних осіб та захисту персональних даних / О. Базанов, В.М. Брижко // *Правова інформатика*. – 2004. – № 4. – С. 35–46. – С. 36.
- ⁸ Гонгало С.Й. Електронні пластикові картки як об'єкт судової техніко-криміналістичної експертизи документів / С.Й. Гонгало // *Малиновські читання : Матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Острого, 16–17 листопада 2012 р.) / редколегія : І.Д. Пасічник (голов. ред.), В.О. Попелюшко, О.П. Герасимчук та ін.* – Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. – С. 253–254. – С. 253.
- ⁹ Панов М.М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків : моногр. / М.М. Панов ; наук. ред. В.І. Борисов. – Х. : Право, 2009. – 184 с. – С. 61–62.
- ¹⁰ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
- ¹¹ Константинова О.О. Щодо визначення спеціальної термінології, яка використовується для характеристики шахрайства з фінансовими ресурсами / О.О. Константинова // *Правова держава*. – Одеса : Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, 2008. – № 10. – С. 131–142. – С. 137–138.
- ¹² Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ (в редакції Закону України від 13 січня 2011 р. № 2938-VI) // *Офіційний вісник України*. – 2011. – № 10. – Ст. 445.
- ¹³ Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI // *Відомості Верховної Ради України*. – 2010. – № 34. – Ст. 481.
- ¹⁴ Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII // *Офіційний вісник України*. – 2018. – № 54. – Ст. 1883.
- ¹⁵ Положення про електронні гроші в Україні. Затверджене постановою Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей» від 4 листопада 2010 р. № 481. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 24 грудня 2010 р. за № 1336/18631 // *Офіційний вісник України*. – 2010. – № 100. – Ст. 3571.
- ¹⁶ Берзін П.С. Суб'єктивна сторона шахрайства, що вчиняється з використанням підроблених банківських платіжних карток / П.С. Берзін // *Законодавство України : Науково-практичний коментарі*. – 2003. – № 1. – С. 36–42.
- ¹⁷ Колеснік І. Криміналістична характеристика шахрайства / І. Колеснік // *Верховенство права – основоположний принцип правової держави : VI Науковий круглий стіл молодих вчених, аспірантів та магістрів : зб. тез доповідей (м. Харків, 7 листопада 2014 р.) / редколегія : Т.Є. Кагановська (голов. ред.), М.В. Даньшин (заст. голов. ред.) ; В.М. Трубников та ін.* – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. – С. 110–111. – С. 110.
- ¹⁸ Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / М.Й. Коржанський. – 2-е вид. – К. : Атіка, 2002. – 640 с. – С. 233.
- ¹⁹ Криміналістика : Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підруч. / В.О. Коновалова, Г.А. Матусовський, В.Ю. Шепітько та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. – Х. : Право, 1998. – 376 с. – С. 299.
- ²⁰ Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підруч. / М.В. Салтєвський. – К. : Кондор, 2006. – 588 с. – С. 495.
- ²¹ Смаглюк О.В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.В. Смаглюк ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 20 с. – С. 8–9.

Резюме

Войтенко І.С. Банківські кредитні картки як засіб вчинення шахрайства.

У статті охарактеризовано та досліджено особливості шахрайств, які вчиняються з використанням банківських кредитних карток, зокрема, наведено аргументи на користь того, що до предмета цих кримінальних правопорушень слід відносити не тільки саму карту як матеріальний предмет, а й інформацію, яка знаходиться на картці, грошові (кредитні) кошти та право на майно.

Ключові слова: шахрайство, платіжні картки, банківські кредитні картки, ідентифікація, інформація, право на майно.

Резюме

Войтенко И.С. Банковские кредитные карточки как способ совершения мошенничества.

В статье охарактеризованы и исследованы особенности мошенничеств, совершаемых с использованием банковских кредитных карточек, в частности, приведены аргументы в пользу того, что к предмету этих преступлений следует относить не только саму карту как материальный предмет, но и информацию, которая находится на карточке, денежные (кредитные) средства и право на имущество.

Ключевые слова: мошенничество, платежные карты, банковские кредитные карточки, идентификация, информация, право на имущество.

Summary

Voitenko I. Bank credit cards as a means of committing fraud.

The article describes and investigates peculiarities of fraud, which are carried out with the use of bank credit cards, in particular, argues are directed in favor that the subject of these criminal offenses should be related not only to the cards as a material object, but also to the information on the card, money (credit) funds and the right to property.

Key words: fraud, payment cards, bank credit cards, identification, information, property right.